

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Processus iudiciarius panormitani

Johannes <Urbach>

Parisius, Millesimo quinge[n]tesimo octauo

Jncipit eximi[us] hic iudicari[us] ordo. Panormitanus que[m] tradidit
aq[ui]la iuris

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70756](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70756)

Incipit eximi⁹ hic iudica-
ri⁹ ordo. Panormitanus que
tradidit aq̄la iuris

Ber pacificus cunctorū
cā effectiua et finalis de sum. trinit. ca.
.i. de re li. et vene sanc. gloriosus deus
in princi. li. vi. r. l. i. C. de sum. trini. Hominem ad
sui similitudinem formauit. xxxiij. q. v. hec ymago.
de pe. di. ij. in principio creauit celuz. l. si quis metals
li. C. de pentis. Ecclesiastici. viij. c. i. si. r. disposuit si-
bi subditos pudicos fore r. modestos. vt i. phemio
cōpilationis gregoriane r. eoz regulationi ius na-
turale concreando. v. di. i. pn. q̄ lex naturalis et re-
gimen creati hominis secūdum statū p̄mēue dispo-
sitionis creatoris sufficiens existebat cū ip̄e creator
opus nō nouerit ip̄fectum de bap. c. maiores. x.
Adhuc queritur que. lege omnia communia erāt.
i. di. ius naturale. viij. di. quo iure. sed qz ipsi subdi-
ti tales nō permāserūt secūdū dispositionē r. volū-
tatem creatoris. Nam multiplicato genere huma-
no iure gentium orta sunt bella et distincta sunt re-
rū dñia. ff. de iusti. et iure. l. ex hoc iure. et. i. di. ius
gentiū. vt homo se infinitis imisceret questionibus
Ecclia vbi. s. ipsi subditi cupidi erant ad aliena vñ-
lites isurrexerunt. Unde seneca. Homines quietis-
sime viuerent i terris si hec duo p̄nomia de medio
tollerentur meum et tuū. et alibi vt nostri essemus
si nostra nō essent. Nam cupiditas effrenata ex hu-
mane corruptōe conditōis consurgens pacē odiēs

a. ij

et lites et iurgia nutles et inducēs: tot noua litigia
gnat q̄ plura sūt negocia q̄ vocabula. ff. de prescri.
x. naturalē. et in p̄hemio cōpilationis p̄dicte. et na
tura humana ad diffētiēdū p̄na. de conse. di. iiii. sicut
in sacramētis. l. i. ff. de libertis vniuersitatis. de
conces. preben. qz diuersitatem nouas deproperat
edere formas. C. de ve. iu. eu. u. l. ij. §. S3 qz diuine.
Hinc ē q̄ forma litigādi et placitādi vsus i paradiso
videtur exorta. Nam cum adā redargueretur a
dño de inobediētia: relaxationē hui⁹ criminis con
uertit i cōiugē. imo i cōiugis auctorē cū dixit mu
lier quā dedisti michi sociā me decepit et comedi de
pe. di. i. serpens. Item ex lege veteri ordo iudiciorū
cōprobat. Nam moyses ait. In ore duorū vel trium
stat omne v̄bū. Deut. xix. de iudi. c. nouit de testi.
in oi. Itē in nono testamento. Vñ ap̄ls. secularia
iudicia si habueritis pctm̄ in vobis est et cōtēptibiles
vos deo facietis. l. Ca. vi. c. xi. q. i. §. ex his.
xiiii. q. i. in p̄n. quare sc̄bz hm̄oi statum nature cor
rupte nō sufficiebat lex nature s3 necessaria erat p̄
mulgatio legis humane positue. qz nisi lites p̄ iu
sticiā reprimerent in mundo non eēt p̄cordia. fuit
ergo necessaria humani iuris adinuentio ad istum
effectū vt hm̄oi appetitū noxiū refrenaret et hoies
in tribus p̄ceptis v3 honeste viuere: alterū nō le
dere: ius suum vnicuiq̄ tribuere informaret. ff. de
iur. et iur. l. et iuris p̄cepta. et in p̄phe. §. allega. vt sic
hominū coherceret audacia et inter p̄bos innocen
tia tuta redderet. iiii. dis. facte sunt leges. et vt boni
qui te viuerēt inter malos. xxiij. q. v. non frustra ac
ne q̄s temeritate p̄pria sibi sumat vltionem. alius
ergo si hoies i p̄meue dispositionis statu et innocē
tia p̄trāsisset latio legis positue nō fuisset necessa

2
tia. ad quid em̄ idigeremus titulis de libel. obla. et
li. cōtest. et similibus si lites nō essēt. Cū igr̄ ex cupi
ditate et malicia hoīm lites or̄te sint et contētōnis
inducte huiusmodi et similibus titulis vt iure posi
tuo idigem⁹ ad negocia ptractāda et lites dirimen
das. Sed licet ius sup hoc emanauerat positiuū tñ
hec scia et exercitiū placitādi per maxie sunt neces
saria. xlv. dis. l. l. dis. vt cōstitueretur p sciam em̄ et
p experiētiāz oīs acq̄ritur noticia iuxta id. vsus et
ars docuit qd̄ sapit oīs hō et iuxta ph̄m in p̄nci. me
thaphisice experiētia facit artem. nā oē artificiū p
exercitiū p̄cipit icrementum vt i. l. legatis seruis
§. ornatricibus. ff. de lega. iij. Est em̄ ipa experien
tie efficax rex magistra de elec. q̄ sit lib. vi. Eū lex
cōmēdat iurispitos ab experiētia rex: Et expti cau
satum iudices dari p̄nt. ¶ Additio. Et sint imperi
ti litteraz qz experientia supplet defectū litteratur
re vt dicit spe. ti. de iudice delegato. §. viij. x. Item
q̄ est litteratus. C. de iudi. certi. nā ierpertus pau
ca cognoscit et maxime circa formas libellozū. et or
dinem iudiciariuz circa quē debite ptractādū re
quiritur experientia. Unde d̄t Ross. in lib. in ti. in
prin. q̄ difficile est vt quis benefacit libellos diffici
les componere et ordinē iudiciū ptractare ē cōpone
re libellos est difficile et piculosuz. et si al̄s sit bon⁹
in legibus intellige canonicis vel ciuilib⁹. nisi i cā
rum exercitio cōuersetur. Nam vt dicit Guil. i spe.
ti. de libel. concep. in prin. circa libellozū conceptio
nem grande periculū iminet. et quasi tota vis iudi
ciorū i eis rite concipiendis cōsistit de iudi. examis
nata. de symo. licet hely ē cū similib⁹ et pauci rep̄si
tur in hoc plene instructi imo nullus ē q̄ plerumqz
in his var̄o nō aducaf errore. ad hoc de imu. et. c.

aduersus. Idcirco dñoz meoz super hoc deuict⁹ in
stantia libellorum et aliorum actuum iudicialium
formas tradere et declarare intēdo / ⁊ iudicioꝝ or-
dinem debitum et frequētatū per singulos actus ⁊
partes iudiciales ac media per que ad causaruz fi-
nē puenitur cōpetenti ac regulato ordine replicare
q̄rū michi est possibile. Qz licet in hac re in sufficiē-
tē me cognoscā faciā tñ quod possū xxij. q. ij. faciat
hō et sufficiat q̄ in paucis animi labore consolatur
vt dicit lex tutori. C. de nego gestis ⁊. ff. de admini-
tu. l. tutor. §. qui se in fine.

¶ Quid sit iudiciū.

Sed anteq̄ veniam ad propositum p̄ euidētia
p̄mitto q̄ iudiciū est actus legitimus triū p̄-
sonarum / iudicis / actoris / et rei scdm̄ hosti. in sum-
ma de iudi. in p̄ri. ⁊ doc. cōlter ī hoc quod d̄z ē act⁹
triū p̄sonarū / includūtur duo scz p̄cessus iudiciū et
persone et licet sint aliqua iudicia vbi non sunt om-
nes ille persone / vt in iudicio ḡnalis inquisitionis
vbi nō est persona actoris vel rei de quo in. c. bone
de elec. ⁊ ī iudicio inquisitionis specialis que sit ex
officio iudicis nemine promouēte vel instigāte vt
ī ca. qualiter secūdo de accusa. inquisi. Abi deficiit
persona actoris ⁊ super crimine notorio in quo nō
exigitur persona accusatoris / de accu. cuidētia ad
hūc tñ stant predicta vera in diffinitioe posita quia
in iudicio inquisitionis fama vel infamia precede-
re debet inquisitionē vt in iuribus allegatis / ⁊ illa
est loco actoris et ei⁹ typū gerit vt ibi notatur. Et
inquisitio generalis ad specialem ordinatur et ita
etiam similiter erit ibi sicut in speciali reperire acto-
rem sic in iudicio quo habetur super notorio cri-

3
mte potest dici q̄ ibi notoriū supplet locū et vicem
accusatoris interpretatiue ⁊ sic in quocūq; iudicio
ordinario inquisitorio vel extraordinario/predicte
tres p̄sone substātificē habebūtur fīcte vel vere vel
saltem representatiue. Et ita iste tres p̄sone sunt de
esse iudiciū/et substantia scilicet iudex actor ⁊ reus
Additio. Et dicit bal. super rubrica ex d̄ iudicijs
q̄ elemēta siue cause iudicioꝝ sunt quattuor. effici
ens vt magistratus p̄sident/actor trahens/ ⁊ reus
fugiēs. l. solēni. ff. de iudicijs. ⁊. l. si quis intentione
ambigua causaz materialis est negociū et facta ho
minū. l. iurisgētū. §. i. ff. de pactis. l. si ex plagis. §. i.
cliuo. ff. ad legem a qui causa formalis modus p̄ce
dendi ⁊ potissime libellandi ad quez debet semper
aia duertere iudex qz secundū formā libelli setētia
est ferenda vt. l. fundus. ff. diuidūdo. c. l3 heli/extra
de simonia/causa finalis ē victoria qz nemo litigat
nisi spe victorie. l. rōne. §. cuz qdē. ff. ad. l. falci. sunt
tñ alique persone que qñq; in iudicio interueniunt
et earum alique agūt vel defendūt/ sicut procura
tor/coniuncte persone/defensor/excusator/ syndic⁹
yconomus/tutor/curator/ ⁊ quedā alie de quibus
in speculo parte prima i tertia particula per totum
sed iste p̄sone sunt in iudicio agēdo vel defendendo
nomine alieno videlicet nomine actoris vel rei alie
nec agunt nec defendūt sed sunt ibi vt prestēt am
niculum ipsis causis. sicut sunt aduocati. C. de poz
su. p̄ torti d̄ iudicijs pastoralis vt lite nō p̄testa. c. i.
cū similib⁹. iij. q. iij. c. i. d̄ vbo signi. c. forus. §. omī.
Tabellio vel ipsius loco duoviri ydonei qui iudiciū
acta cōscribāt de p̄ba qm̄ contra falsam ⁊ nunciū
seu executor qui citet et referat de offi. dele. pruden
tiam. i. ⁊. c. de apel. cum. paratū et ille persone etia;

de necessitate nō habēt esse ī iudicio secūndū iustū
effectum quē supra dixi. et de istarū personarū offi-
cio ⁊ de eorū exercitio ad formās quibus constituūt
et alijs circa hūmōi ad practicā pertinētibus suo tpe
patebit ī p̄cessu. ⁊ circa hūmōi p̄sonas ⁊ eorū officia.
X̄satur p̄mus liber decretaliū. et prima pars specu-
li iudicialis. Huil. durandi. q̄ prius persona q̄ ra-
tio querenda est. ff. de iusticia ⁊ iu. l. quedā referūt.
de despo. impu. ad dissoluēdū. Modo de alia par-
te diffinitionis in qua d̄r q̄ iudiciū est actus legiti-
mus. Sciendū q̄ ad istius actus iudiciarij debitaz
appllationē et p̄fectionem ambulatur per multas
partes et actus p̄ticulares et certo ordine a iure et
cārum cōsuetudine introductas regulariter p̄cedē-
do ad sententiaz que finem īponit negocio pueniē-
et istū ordinem iudicij et eius partes pertractat se-
cūndus liber decretaliū. ⁊ Huil. in spe. parte secūda
per totū. et ibi ī p̄cipio istius secunde partis enu-
merat debito ordīe partes seu mēbra p̄cessus iudi-
ciarij. saltē illa mēbra q̄ cōmuniter ⁊ plurimū cōti-
gere solent. lz ēt aliquando alia occurāt vt ibi dicit
ī p̄c. et aliqua ēt enumerat decre. quoniam con-
tra ta. sa. de proba. non tamen ordīem per oīa ob-
uando. vt ibi notatur.

Que sunt de substantia ordinis iudiciarij ⁊ que
non.

Istaz partiuꝝ iudicij alique sunt de substātia
p̄cess⁹ vel ordinis iudiciarij vt citatio cle. pa-
storalis de re iudi. libelli oblatio. de quo i. c. i. de li-
belli oblatio ī fi. glo. ⁊ ī clemen. sepe de x̄bo. signi.
ī glo. que est super x̄bo necessario. Itē iuramen. de
colūpnia si petatur. c. i. de iuramēto colūpnie. li. vi.
Item litis cōtestatio. de litis cōtest. c. vntso. vt lite

4
non contes. quasi per totum i ru. & iu. Item conclusio de qua in alle. clemen. sepe i glo. ista littera. Item sententia. & q feratur i scriptis de re iu. .c. vl. li. vi. Aliqua xō nō sunt s̄ sbā vt exceptiones replicationes appellationes. &c. de qbus patebit infra. Et ordo iste iudicarius nō dz p̄mitti cōfūdi vel p̄posteriori als ex om̄ssōe cōfusione p̄posterioratōe iducere et surgeret nullitas iudicij & p̄cessus. ij. q. vi. §. definitiua de accusa qualif & i spe. de sniaz p̄latione. §. iuxta p̄pōnē nec pōt p̄termitti etiaz de consensu partium & est glosa notabilis in: c. de causis. de of. dele. in glo. ij. & in clemen. sepe alle. i alle. i vl. glo. Et huiusmodi actum particulariuz. quidaz sunt ad iudicij seu litis ordinationem. quidaz sunt ad litis seu cause istructionez seu decisionem. exemplū p̄mi vt citatōes satisfationes et his similia. sunt actus iudicij ordinarij. sed confessiones attestatio nes probatōes & alia que factum conspiciunt sunt actus cause istructoriū et decisorij. de quo p̄ Inno. et hostien. in. c. causam. i. de testi. et in clemen. sepe i glo. facit ad hoc. & hec s̄ partibus ordinis iudicariū i causis regulariter obseruandis.

¶ De causis i qbus dictus ordo iudicarius non necessario per oia seruatur.

¶ Sed sunt aliquae cause in qbus ex priuilegio iuris vel hominis aut ex causaruz natura ordo h̄mōi per omnia necessario non seruatur vel etiam nullo modo debz seruari. nec per omnes partes iudicij i eis ambulatur. Exemplum de causis priuilegiatis a iure vt est causa beneficalis matrimonialis vsuraruz et decimarum. i quaruz cognitione ex dispositōe iurj iudex non tenetur ordinem iudicarium obseruare. & ideo dixi necessario quia potest si vult

vt in clementi. dispēdiosam de iudi. De priuilegio
hominis quando princeps cās committit et in eis
mandat pcedit simpliciter et de plano sine strepitu
iudiciū / et tunc talis iudex non potest per oīa serua
re ordinem iudicariū qz tunc illa que sunt de sub
stantia et figura iudiciū non debēt obseruari / vt est
libelli oblatio litris contestatio. Et illa que sunt de
strepitu iudiciū sicut appellationes / exceptiones &c.
Iudex fortius q̄ in alijs debet amputare et repelle
re et dixit simpliciter qz tunc nō debet solemnis or
do seruari si tamen seruatur partibus non contra
dicentibus valet / vt in clementi sepe vbi traditur for
ma pcedendi que secundum tale mandatum debet
seruari. Quandoqz ex natura cause nō seruatur vt
in notarū. nā ordinem iudicarium in eis seruare
esset ordinem peruertere. vt in decretali ad nostram
de iureiu. et est tertium c. de quo etiam i. c. vestra re
gna de coha. cler. et mulier. ¶ Itē in summarijs co
gitationibus in quibus etiam nō seruatur nec fit trā
situs per partes iudiciū sed iudex summariam pba
tionē recipiet et se iformet de quo de offi. iudi. c. vi. et
ideo dixi vel nullomodo debet seruari. Item in ius
dicio extra ordinario v3 inquisitorio quod expedif
officio iudicis et non ad promotionem vel instiga
tionem alicuius et sic non seruatur ordo iudicari
vt in ea quoniam frequenter / vt lite non contesta
ta. s. sunt et alij cum remissionibus et sic secundum
diuersitatem causarum diuersi surgunt processus
de istis ergo omnibus iudicijs et processibus ordi
nariū et executorum ad gratias videbimus succes
sive. ¶ Additio. Anū tamen notandum est q̄ inferi
or a papa / etiam si sit legatus de latere nō pōt pmit
tere cām cognoscendam summarie et de plano gl. fin.

in. c. ff. de hereticis li. vi. idem dicendum de infero
ri a pncipe vt est rex. in. l. i. ff. a quibus appel. nō lz.

¶ Preparatoria iudicij

Primo ergo de iudicio ordinario videndus an
tēq̄ tamē ad ipsius expeditionē accedā. pri-
mo est aduertēdū q̄ sunt q̄daz preparatoria ad ip̄z
iudicium scz vt prehabeatur quedā inuestigatio et
premeditatio matura per qua mēte ⁊ corde se p̄pa-
rent iudex et partes maxime actor ad iudiciūz sub
intrandū vel nou est isto modo intelligendo ponit
Suil. in specu. specialē rubricam de p̄paratorijs iu-
dicioz in parte secūda rubrica. i. v3 vt agere volens
vel accusare. primo cōsulat amicos / videat an ha-
beat p̄bationē. et vtrū expediat sibi litem mouere
p̄uideat sibi de aduocato bono cū peritoribus con-
ferat / et se premuniat / alioquin cum minus peritis
p̄bit vt iudas de pe. d. v. c. nōne iudas qz litis euēs-
tus dubius est / ⁊ ex quo actor instante aduersario
cogitur litem p̄sequi hinc est q̄ inducē deliberato-
rie nō p̄ceditur de his ⁊ alijs articulis inuestigan-
dis. vide in specu. loco vbi p̄prime dicto. Itēz iudex
in causa criminali debet prius examinare personā
accusatoris / qua intentione moueatur et cuius opi-
nionis sit. Item in causa iniuriarum iudex de-
bet laborare ad componendū partes: in qua actio-
ne potissime p̄cedit compositio. xl. di. c. studenduz.
Sciendū etiā q̄ in euilibus causis iudex debet la-
borare ad p̄positionem. vt habet de mu. peti. c. i. et
maxime p̄cedit cōpositio actore vicente vt in addi-
ti. specu. no. Jo. an. in ti. pxi. alle. Unde ibi d̄t spe-
culator nemi expedit vt nimis facilis sit ⁊ p̄mpt⁹
sit ad litigandū propter anime periculum. nam d̄t

elitur in euangelio. Math. v. Si quis voluerit iniuriam tuam tollere et tecum contendere in iudicio et
math. v. xiiij. q. i. §. l. ¶ Additio. Et propter similes
dissenfiones et litigia leditur res publica. l. si quis
ingeniū. §. i. ciuilibus. ff. de capti. et postli. Et apłs
ait. secularia iudicia si habueritis pctm̄ est i vobis
et vos p̄ceptibiles deo facietis. i. ad Cor. vi. vi. q. i. i.
§. ex his. xiiij. q. i. in prin. et maxime non expedit
clericis qz nemo militans deo implicet se negocijs
secularib⁹ aī. ad Thi. ij. ne clerici vñ mona. c. i. mul
tominus religiosi. xvi. q. i. c. monachi. quia seruos
dei non oportet litigare. de sy. c. vlti. Itē non expe
dit p̄pter dubiū litis euentū vt dixi d̄ causa posses.
et p̄pri. pastoralis in princ. p̄mptior ergo quisqz sit
ad componēdū q̄ ad contendēdū de trans. ca. si. cuz
similibus. Talia et similia dicuntur preparatoria.
p̄ntiū dici preparatoria illa que precedūt litis con
tes. vt dicit Huil. angelicus. p̄ hoc facit quod dicit
Huil. in specu. in prin. parte secunda. v. i. vbi dicit
q̄ ordo iudiciarius p̄prie dicitur in istis consistere
que aguntur inter litis contest. et sniam cuz litis cō
testatio sit exordium et ante eam nō dicatur quis a
gere sed agere velle vt. l. amplius non peti. ff. rē ra
tā haberi. et ergo ea que precedūt litis contesta. nō
sunt p̄prie de ordine sed preparatoria dicūtur. et d̄
his est totus primus liber decretalī et principūz
secundi libri vsqz ad ti. de lit. contest. et illud qd̄ tra
ctat Huil. in spe. in tota prima pte v3 circa psonas
iudicium arbitrorum et assessorū. actoris rei et alia
rum personarum suo vel alieno nomine agentium
vel defendentium aut amīsculum prestantium i
iudicio iteruenientium. et etiaz i secūda parte vsqz
ad titulū de litis cōtest. Sūt et alia preparatoria q̄

6
etiā ppetit post litiscontest. s̄ quibus in spe. de dis
la. s̄. i. x. de p̄paratoria de q̄bus suo loco patebit.

Processus iudicium dividit in tres p

tes. ¶ Istis premisis venio ad ppositū sc̄z ad des
claratōez p̄cessus et ordinis iudiciarij regulati to
tū ip̄m p̄cessum dividēdo in tres partes. sicut etiā
dividit specu. in pte sc̄da in principio pars prima
a prima vocatione siue citatione incipit et durat vs̄
q̄ ad litis p̄te. exclusiue. sc̄da pars incipit a litis cō
testatione et durat vs̄q̄ ad sn̄iam diffinitiuā exclusi
ue. tertia incipit a sn̄ia diffinitiuā et durat vs̄q̄ ad
ei⁹ effectuale executionē si nō fuerit appellatū. a l̄s
fuerit appellatū suspēdit̄ executio quousq̄ applla
tiōis cā fuerit finita. s̄ iureiu. veniētes cū suis cor.

De hisq̄ expediunt̄ in p̄ia pte

iudicij. ¶ In prima parte expediuntur illa que oc
currūt circa cōpetētā vel incōpetētā iudicis et ei⁹
iurisdictionē. v̄z an iurisdictionē habeat in reū vel
non. et si habeat an sit declinabilis vel recusabilis
Item circa personaz actoris legitimā an h̄eat p̄so
nā standi in iudicio vel nō. deabilitate et ydoneitas
te p̄sone rei non queritur nec disputat̄ q̄z ex quovo
catur ad iudiciū qualiscūq̄ sit se defendere potest.
Unde dicitur si diabolus esset in iudicio vt reus nō
esset defensio sibi deneganda cuz sit iuris et equita
tis naturalis de excep. cū inter. An dicit ibi Inno.
q̄ reus nō h̄z firmare vel legitimare p̄sonam suam
in iudicio sed hoc ip̄o firmabit q̄ vocatus est cū ne
cessario habeat respondere de iudi. c. intelleximus
Et iudicium redditur in inuitū. ff. de x̄borum obli
ga. inter stipulātez et hoc in reo necessario. Itē que